MIX
Ondersteunt verantwoord bosbeheer
FSC® C021068

Voor het papieren boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® om verantwoord bosbeheer te waarborgen. Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green.

Dominicus is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2025 HarperCollins Holland
Tekst: Angela Heetvelt
Omslagfoto: Vuurtoren Ploumanac'h (Adobe Stock)
Zetwerk: Mat-Zet, Weesp
Grafische vormgeving: Suzanne Nuis, Haarlem
Cartografie: G-O graphics, Yde Bouma
Druk: Zalsman, Zwolle
Fotografie: Angela Heetvelt: p. 3, 10, 12, 15, 16, 22, 26, 28, 31 (2x), 32, 48, 50, 53, 56 (li), 57, 58, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 74, 75, 77, 79, 82, 83, 86, 87, 90, 98, 99, 100, 101, 102, 110, 112, 114, 121, 123, 124, 130, 131, 133, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 144, 146, 154, 157, 163, 168, 169, 170, 173, 175, 176, 199, 200, 201, 202, 204, 208, 210, 211, 212, 213, 219, 221, 222, 224, 228, 229, 233 (2x), 236, 238, 243, 246, 248, 250, 266, 270, 274, 276, 322. Joke Radius: p. 18, 19, 20, 21, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 45, 46, 47, 49, 52, 56 (re), 59, 60, 65, 81, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 103, 105, 106, 109, 118, 119, 125, 126, 128, 141, 147, 148, 149, 150, 161, 162, 164, 165, 167 (2x), 171, 172, 174, 178, 181, 183, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 207, 215, 217, 234, 235, 237, 241, 244, 247, 253, 254, 255, 256, 258, 261, 265, 268, 269, 272, 275, 277, 278, 280, 282, 283, 285, 287, 289, 290, 294, 298, 300, 302, 304, 307, 308, 309, 310, 312, 315, 316, 317 318, 319, 320. Colleen van Seventer: p. 140, 159, 160, 185, 257, 260, 296. Arno Beuken: 292, 299, 303. Wikimedia Commons: p. 42, 197.

ISBN 978 94 652 5022 9
NUR 512
Dertiende druk 2026

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.
® en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl
www.dominicusreisgidsen.nl

Elk ongeoorloofd gebruik van deze publicatie om generatieve kunstmatige-intelligentietechnologieën (AI-technologieën) te trainen is uitdrukkelijk verboden. De exclusieve rechten van de auteur en uitgever worden hierbij niet beperkt. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Er is alle mogelijke moeite gedaan om ervoor te zorgen dat de informatie in deze uitgave bij het ter perse gaan zo goed mogelijk is bijgewerkt. Websiteadressen en dergelijke kunnen echter veranderen. Verder is gepoogd om alle rechthebbenden van het gebruikte beeldmateriaal te achterhalen en te vermelden. Uitgever en auteur(s) stellen zich niet aansprakelijk voor mogelijke onjuistheden.

We stellen het op prijs als je informatie over gewijzigde omstandigheden met ons deelt. Daarmee help je ons de volgende drukken zo actueel mogelijk te houden. Informatie over gewijzigde omstandigheden kun je e-mailen naar: info@harpercollins.nl. Bij voorbaat dank.

Normandië en Bretagne

- Bewonder de steile krijtrotsen van Normandië
- Betreed de botanische wereld van Claude Monet in Giverny
- Bezoek de wonderbaarlijke rots van Mont-Saint-Michel
- Ga wandelen en uitwaaien aan de granieten noordkust van Bretagne
- Vind het einde van de wereld op Pointe du Raz en Pointe de Penmarch
- Dwaal rond in de ommuurde binnenstad van Saint-Malo

Inhoud

7 Kaarten en plattegronden
11 Woord vooraf

1 13 Normandië en Bretagne: een kennismaking
14 Natuur
16 Bevolking
23 Departementen
28 Eten en drinken

2 33 Geschiedenis
34 Eerste tekenen van beschaving
36 Hertogdommen
39 Naar een Franse eenheid
47 Wereldoorlogen

3 51 Kunst en cultuur
52 Steenmonumenten
53 Romaanse kunst
54 Gotische kunst
58 Renaissancekunst
61 Moderne architectuur
62 Schilderkunst
64 Toegepaste kunst
65 Literatuur
67 Muziek

4 69 Noordoost-Normandië
70 Noordelijke kuststreek
74 Havenstad Dieppe
78 Kust tussen Dieppe en Le Havre
84 Le Havre
88 Seinedal van Le Havre naar Rouen
96 Rouen
104 Tussen Andelle, Seine en Epte
111 Tips en adressen

5 113 Centraal-Normandië
114 Departement Eure
123 Pays d'Auge, departement Calvados
129 Côte Fleurie: van Honfleur naar Caen
134 Caen
140 Invasiestranden
146 Bayeux en omgeving
152 Tips en adressen

6 155 West-Normandië
157 Van Bayeux naar Cherbourg
164 Van Cherbourg naar Mont-Saint-Michel
171 Mont-Saint-Michel
177 Tips en adressen

7 179 Zuid-Normandië
180 Perche
184 Suisse Normande en Pays de Falaise
189 Tussen Argentan en Laval
198 Laval
203 Tips en adressen

8 205 Noordoost-Bretagne
206 Van Pontorson naar Saint-Malo
209 Saint-Malo
213 Tussen Saint-Malo en Rennes
215 Het meest oostelijke deel
218 Rennes
223 Tips en adressen

9 225 Noord-Bretagne
226 Van Saint-Malo naar Cap Fréhel
229 Van Cap Fréhel naar Saint-Brieuc
233 Van Saint-Brieuc naar Morlaix en Saint-Pol-de-Léon
244 Van Morlaix naar Brest
249 Tips en adressen

10 251 West- en Midden-Bretagne
252 Gebied van de Abers
256 Brest
259 Schiereiland Crozon
262 La Cornouaille
271 Van Quimper naar Lorient
275 Argoat
276 Monts d'Arrée en Montagnes Noires
282 Verder naar het westen
283 Guingamp, Pontivy, Josselin en omgeving
291 Tips en adressen

11 293 Zuid-Bretagne
294 Van Lorient naar Auray
300 Golf van Morbihan
306 Tussen Vannes en Nantes
313 Nantes
318 Tussen Nantes en Rennes
321 Tips en adressen

i 322 Praktische reisinformatie

r 331 Register

Kaarten en plattegronden

8 Normandië en Bretagne
25 Departementale indeling
72 Noordoost-Normandië
84 Le Havre
97 Rouen
116 Centraal-Normandië
136 Caen
156 West-Normandië
180 Zuidwest-Normandië
206 Noordoost-Bretagne
220 Rennes
226 Van Saint-Malo naar Saint-Brieuc
230 Van Saint-Brieuc naar Morlaix
245 Van Morlaix naar Brest
252 De noordwesthoek van Bretagne
263 West- en Midden-Bretagne
295 Zuid-Bretagne
314 Nantes

Woord vooraf

Wanneer je dit deel van Frankrijk bezoekt, kun je rekenen op spectaculaire beelden van woeste golven onder fantastische wolkenluchten, duizelingwekkend hoge krijtrotsen en ruige kusten, maar ook op lieflijk glooiende landschappen en een rijkdom aan bezienswaardigheden. Dit alles maakt deze regio's tot een vakantiebestemming zonder weerga.

Wie van de natuur houdt kan zijn hart ophalen: rotsformaties en stranden aan de kust, groene vlakten en glooiende hellingen in het binnenland. De Bretonse heuveltoppen hebben hier en daar het aanzien van woeste bergen en de streek ten zuiden van Caen heet 'Normandisch Zwitserland': een eldorado voor klimmers en abseilers. Verder zijn er geheimzinnige bossen, golvende weilanden, appelboomgaarden, meren voor allerlei vormen van watersport en veel waterwegen voor de vaartoeristen.

En dan de cultuur! De kastelen, kerken en kathedralen zijn een lust voor het oog en de bijzondere calvaires in Bretagne – beeldengroepen met taferelen uit het dagelijks leven – zijn ontroerend. Buiten de 's zomers drukbezochte plaatsen kom je romantische dorpjes en schilderachtige stadjes tegen met een heerlijke, ongecompliceerde sfeer. En in de oude, ommuurde binnensteden lijkt het alsof je in een toneelstuk terechtgekomen bent, waar je elk moment een aanstormende ridder te paard kunt verwachten. Wat het eten en drinken betreft komt ook niemand iets tekort. De visgerechten en de geraffineerde schaal- en schelpdierschotels zijn verrukkelijk. Daarnaast zijn de crêpes, cider, wijn, kaas en het scala aan plaatselijke specialiteiten niet te versmaden.

De regio's Normandië en Bretagne bieden werkelijk voor elk wat wils!

Angela Heetvelt

◂ Folly in de tuinen van het Château du Champ de Bataille.

Normandië en Bretagne: een kennismaking

Alleen al de kuststreken van Normandië en Bretagne bieden talloze variaties: kiezelstranden aan de voet van steile krijtrotsen, uitgestrekte zandstranden, ruige rotskusten vol kapen en klippen, baaien en inhammen, bijna afgesloten binnenzeeën en talrijke bewoonde en onbewoonde eilanden.
In Normandië ligt het lieflijke bocage-*landschap als een lappendeken over de heuvels uitgespreid. De landerijen, weiden en appelboomgaarden worden door hagen en bosjes gescheiden. Hier komen de bekende streekproducten vandaan: calvados, cider en diverse kaassoorten, waarvan camembert en brie wel de bekendste zijn. Daarnaast is Normandië bekend om zijn badplaatsjes, vakwerkhuizen, oude abdijruïnes en de abdijen, kathedralen en kerken in steden als Rouen, Caen en Évreux.*
Bij Bretagne denk je vóór alles aan vissershaventjes en schaal- en schelpdieren. Maar Bretagne is ook het land van legenden en tradities. Bezoekers komen dan ook vaak juist voor de festivals op het terrein van traditionele en Keltische muziek en cultuur. Ook trekken de ommuurde stadjes en de prehistorische menhirs (rechtopstaande stenen) en dolmens (hunebedden) veel toeristen aan, evenals de enclos paroissiaux *(ommuurde parochie-erven) met hun stijlvolle kerkjes en beeldenrijke calvaires (voorstellingen van de kruisweg).*

> Honfleur was lange tijd een belangrijke havenplaats en vanaf de 19de eeuw een geliefd oord voor kunstenaars.

NATUUR

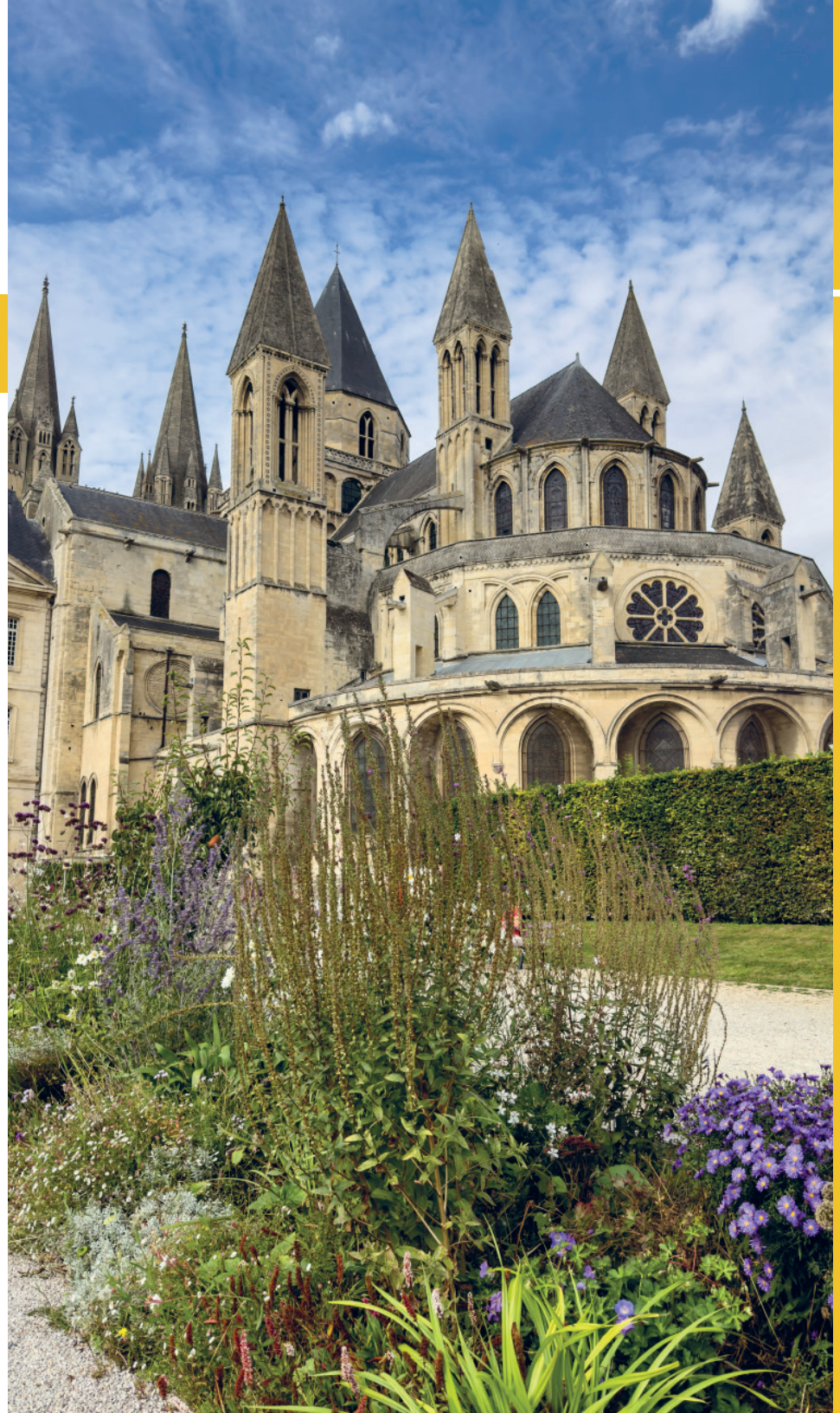
De 776 km lange rivier de Seine, die op het plateau van Langres ontspringt, wordt vooral geassocieerd met Parijs, maar kronkelt daarvandaan met grote lussen door het Normandische landschap, dwars door Rouen, om tussen Le Havre en Honfleur in de Atlantische Oceaan uit te monden. Deze laatste 180 km vormt de rivier het landschap waardoor impressionistische schilders als Sisley, Turner en Boudin zich lieten inspireren. Het heeft nu grotendeels de status van natuurpark, het Parc Naturel Régional des Boucles de la Seine Normande, waar je een een goed fiets- en wandelnetwerk vindt. Een van de oude bochten van de Seine vormt nu een drasland, het Marais Vernier. In het zuidoosten van Normandië ligt het Parc Naturel Régional Normandie-Maine, dat bestaat uit groene heuvels en een coulissenlandschap. De mooie wandelroute GR36 slingert erdoorheen. In de departementen Calvados en Manche ligt het Parc Naturel Régional des Marais du Cotentin et du Bessin, een polder- en moerassenlandschap waar tal van trekvogels overwinteringsgebieden en broedplaatsen vinden. Het klassieke coulissenlandschap wordt bij uitstek beschermd in het zuidoosten van Normandië in het departement Orne: het Parc Naturel Régional Le Perche.
Het westen van het schiereiland bestaat nu uit heuvels met weiden en boomgaarden, maar oude gesteenten zijn getuigen van het oude Armoricaans Massief, dat ruim 300 miljoen jaar geleden een hooggebergte was.

Kenmerkend voor de noordwestkust van Bretagne zijn de grillige granietrotsen, de spectaculaire kapen en diepen inhammen. Tussen Saint-Brieuc en Morlaix hebben de rotsen een opvallende kleur, vooral in het avondlicht als ze van roestbruin naar roze, rood en paars veranderen. Dat komt door de aanwezigheid van kwarts en veldspaat; dit gebied heet de Côte de Granit-Rose.
De uitgestrekte riviermonding van de Rance laat de grote getijdeverschillen fraai zien; op sommige plaatsen kan het verschil tussen eb en vloed tot 14 m oplopen. Bij vloed dringt de zee tot ver in het binnenland door, bij eb komt een blauwgrijze slikvlakte vrij waar tientallen plezier- en vissersbootjes scheef in wegzakken. Dergelijke trechtervormige inhammen komen overal langs de kust van Bretagne voor. In Rance staat een getijdencentrale, de Usine Marémotrice (zie p. 213).
Finistère, de westpunt van Bretagne, is heel grillig, rotsachtig en vol fjordachtige inhammen, abers, die vooral bij vloed een fantastisch schouwspel opleveren. De route touristique van Aber Wrac'h naar Pointe Saint-Mathieu is een aanrader. Tussen de kliffen liggen beschutte zandstranden. Heel breed zijn het strand en de duinen van Keremma. Een deel van de wateren ten westen van Brest geniet bescherming als mariene natuurreservaat: het Parc Naturel Marin d'Iroise. In deze Iroise-zee ligt ook de Ouessantarchipel, ongeveer 20 km voor de kust, een Unesco-bioreservaat. Landinwaarts bestaan de Monts d'Arrée en de Montagnes Noires hoofdzakelijk uit heide-heuvelland tot zo'n 400 m hoogte; een deel beslaat het Parc Naturel Régional d'Armorique met honderden kilometers aan wandel- en fietsroutes over heide en door bossen.
De Golfe du Morbihan is een binnenzee met honderden eilandjes waarvan het Île aux Moines het grootste is. De eilandjes vormen een regionaal natuurpark en zijn een paradijselijk gebied voor vogels.
Ten noorden van Saint-Nazaire liggen rietlanden en plassen, en een nog deels intact coulissenlandschap, van het Parc Naturel Régional de Brière. Behalve over wandel- en fietspaden kun je het park verkennen met een chaland, een platbodem waarmee je punterend door de kanalen en draslanden vaart.

Het getijdeverschil langs de Bretonse kust is op veel plaatsen groot, zoals hier bij Perros-Guirec aan de roze granietkust.

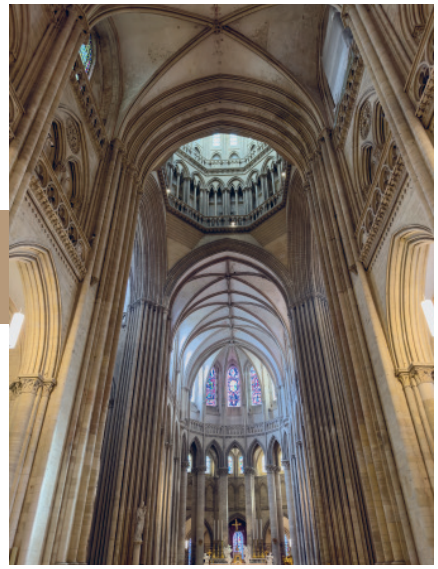
Normandië heeft een gematigd maritiem klimaat, met een grote invloed van de Atlantische Oceaan en de warme golfstroom. Die temperen de zomertemperaturen en maken de winters minder koud dan in het midden en oosten van Frankrijk. Grotendeels heeft Bretagne hetzelfde weertype, maar de wisselvalligheid is er groter, vooral in het voor- en najaar. De zomers zijn meestal vrij droog, met aan de zuidkust een microklimaat tot wel subtropisch, wat de streek in combinatie met de vele zandstranden ook voor badgasten heel aantrekkelijk maakt. Subtropische vegetatie, met mimosa's en palmen, vind je ook aan de roze granietkust.

Geschiedenis

Door hun ligging op de uiterste punt van het vasteland hebben Normandië en vooral Bretagne niet altijd vanzelfsprekend deel uitgemaakt van het huidige Frankrijk. Invallen vanuit het noorden maar ook vanuit het zuiden hebben geleid tot allerlei machtswisselingen met de daarbij behorende plunderingen en moord-partijen. Kelten, Romeinen, Franken en Noormannen, ze lieten allen hun sporen na. Maar ook de Engelsen oefenden hun invloed uit, en het feit dat Willem de Veroveraar machtiger was dan de Franse koning was de basis voor eeuwenlange conflicten. Ingrijpend waren ook de religieuze twisten, met als dieptepunt de Bartholomeusnacht en een paar eeuwen later bracht de Franse Revolutie het land in grote beroering. Van ver daarvóór echter dateren de intrigerende steenpartijen die overal in Bretagne te vinden zijn: stille getuigen uit de prehistorie, waarvan nog steeds niet alle geheimen zijn onthuld.

< De Abbaye aux Hommes van Caen; zowel de vrouwen- als herenabdij van Caen werden gesticht door Willem de Veroveraar en zijn eega Mathilde van Vlaanderen; Willem de Veroveraar is hier in 1087 begraven, zijn echtgenote vond haar laatste rustplaats in de Abbaye aux Dames.

Links de kathedraal van Coutances, rechts de kerk Saint-Pierre in Caen, respectievelijk in vroege gotische stijl en op de overgang van flamboyante gotiek naar gotische renaissance.

voorbeelden van deze beginperiode van de gotiek zijn de kathedralen van Rouen, Bayeux en Lisieux, evenals de abdijkerk van Mont-Saint-Michel.
Vanaf de 14de eeuw is de gotiek over haar hoogtepunt heen. Zij wordt dan *flamboyant*, vlammend: naar de op kronkelende vlammen lijkende ribben in ramen en rozetten. Dit wordt ook wel beschouwd als wat 'overdreven', en minder echt. Vernuft en wiskundige redeneerkunst verdrongen de geniale artistieke visie. Meesterwerken van flamboyante gotiek zijn de Saint-Ouen en de Saint-Maclou in Rouen en de Tour de Beurre in diezelfde stad, de toren van de Notre-Dame in Caudebec-en-Caux en de Madeleine in Verneuil-sur-Avre. In deze tijd werden ook mooie niet-religieuze gotische gebouwen neergezet, zoals het Palais de Justice in Rouen.

Gotische bouwkunst in Bretagne

In Bretagne ging de ontwikkeling van de bouwkunst wat langzamer. Bretagne hoorde immers niet echt bij Frankrijk: dat was pas vanaf 1532 het geval, toen de dochter van Anne van Bretagne de macht aan Frankrijk overdroeg. Ook door de excentrische ligging, waardoor de Franse welvaart deels aan Bretagne voorbijging, was dit deel van Frankrijk in het algemeen armer dan Normandië.
Het duurde tot in de 14de en 15de eeuw voordat er uitgesproken gotische kerken werden gebouwd. Deze konden overigens niet concurreren met hun voorbeelden in Normandië of Île-de-France, noch qua afmetingen noch qua ornamentiek. De stadjes die de kathedralen lieten bouwen – Dol, Saint-Pol-de-Léon, Tréguier, Quimper – waren niet zo kapitaalkrachtig. Ook had het harde en moeilijk te bewerken graniet, dat veel gebruikt werd, invloed op de constructie. Men moest zich tevreden stellen met vrij lage gewelven en een beperkte decoratie. Chronisch geldgebrek was er de oorzaak van dat de bouw soms drie tot vijf eeuwen duurde, zodat alle fasen van de gotiek in één gebouw zijn terug te vinden: vanaf de sobere bogen uit de begintijd tot en met de ontsporingen van het flamboyante. Hier en daar komt zelfs de renaissance al tevoorschijn.

Het koor van de Saint-Sauveur in Dinan, met 16de-eeuws baldakijn.

Portaal

Bij een bezoek aan Bretonse kerken valt op dat het – meestal zuidelijke – portaal heel belangrijk is: het is vrij diep, met links en rechts stenen banken en daarboven de beelden van de twaalf apostelen, aan elke kant zes. Ooit vergaderden de notabelen van een parochie in dit portaal, vandaar de banken. De apostelen zijn te herkennen aan hun attributen. Zo heeft Petrus een sleutel, Paulus een boek of zwaard, Johannes een kelk, Thomas een winkelhaak, Jacobus de Meerdere een pelgrimsstaf. Anderen dragen de instrumenten waarmee zij werden gemarteld: Mattheus een bijl, Simon een zaag, Andreas en Philippus een kruis, Bartholomeus een mes, Jacobus de Mindere een knuppel en Thaddeus een knots of bijl.

Feodale burchten

In Normandië was het vaak de hertog die de bouwvergunningen aan de adel verleende. Daarbij zag de hertog bij voorkeur burchten verrijzen langs de grenzen van zijn hertogdom, en hield hij zich het recht voor om er een garnizoen te legeren. Hier en daar zijn deze burchten, of wat er van over is nog terug te vinden, vaak op strategische hoogten. De ruïnes van het Château-Gaillard in Les Andelys zijn er een mooi voorbeeld van.
In Bretagne staan talrijke burchten, meestal van Bretons graniet, waardoor ze een tijdloos aanzien hebben. Echt belangrijke kastelen zijn er weinig. In Saint-Malo en Guérande zijn de middeleeuwse stadsmuren

met park, een kerk uit de 11de–12de eeuw met fraai houtsnijwerk te zien. Het 17de-eeuwse retabel (altaarstuk) is afkomstig uit de abdij van Fontaine-Guérard. Bij de **sluizen van Amfreville** komt de Andelle uit in de Seine. De grootste, 220 m lang en 17 m breed, kan vijftien schepen tot 38 m lang tegelijk schutten. Vanaf de fiets- en loopbrug die eroverheen gaan, kun je het schutten goed bekijken, maar vanaf de hoge Côte des 2 Amants kun je het ook goed zien. Hierlangs loopt het Seine-fietspad.

- CHÂTEAU DE VASCOEUIL, chateauvascoeuil.com
- ABDIJ VAN FONTAINE-GUÉRARD, abbayefontaineguerard.fr

Côte des 2 Amants

In de Seinebocht ten zuidoosten van Pîtres ligt de Côte des 2 Amants, waar de vallei van de Andelle zich aan je voeten ontvouwt. Een oude legende vertelt over een koning en zijn bijzonder knappe dochter Caliste. Om het eventuele huwelijkspretendenten niet te gemakkelijk te maken, had hij een nogal onmenselijke voorwaarde gesteld: Calistes toekomstige echtgenoot moest eerst met het meisje op de schouders in één keer de berg op lopen. De gravenzoon Raoul, hopeloos verliefd, probeerde het. Hij bereikte de top, maar viel van uitputting dood neer. Hartzeer deed toen ook Caliste bezwijken. Beide geliefden werden ter plekke begraven (de inmiddels van wroeging vervulde vader liet er tevens een klooster bouwen) en leven voort in de naam van de helling. Een wandelpad van een paar honderd meter voert van de parkeerplaats aan de Route des Deux Amants naar een gelijknamig, panoramisch uitzicht.

Les Andelys

Petit-Andely aan de Seine-oever en Grand-Andely aan de voet van een groene heuvelrug vormen samen het fraai gesitueerde Les Andelys. Hoog boven de plaats, tegenover de hangbrug over de Seine, liggen de imposante ruïnes van het Château-Gaillard (zie volgende alinea). Rijd om de 12de-eeuwse kerk Saint-Sauveur, vooraan in Petit-Andely, heen en rijd de 2 km lange en kaarsrechte Avenue de la République uit naar Grand-Andely. Daar staat de indrukwekkende 13de-eeuwse gotische **Notre-Damekerk**: een gevel met een roosvenster tussen de twee torens; zijkanten met rijk beeldhouwwerk; een interieur met prachtige ramen die onder meer het leven van Clotilde uitbeelden; enkele fraaie beelden en beeldengroepen (graflegging uit de 16de eeuw). Ten zuiden van de kerk, aan het riviertje de Gambon, is de **Fontaine-Sainte-Clotilde**, een bron onder een oude lindeboom, met in een nis het beeldje van Clotilde, de vrouw van koning Clovis. Na de dood van haar man stichtte ze een klooster. Tijdens de bouw klaagden de arbeiders over gebrek aan drinkwater, waarop Clotilde bad om water. Er ontsprong een bron, waarvan het water de smaak van wijn had.

Château-Gaillard.

De kastelen van Gaillard en Gisors

Bordjes tegenover de Notre-Dame wijzen de weg naar het **Château-Gaillard**. Dit werd in 1197 op last van Richard Leeuwenhart in één jaar voltooid. Toen hij het kasteel bezocht, riep Richard uit: '*Qu'elle est belle et gaillarde, ma fille d'un an*' (Wat is ze mooi en flink, mijn eenjarige dochter). De Franse koning Filips II August, bezig aan een campagne om een wat al te zeer naar onafhankelijkheid neigend Normandië te onderwerpen, zei toen hij erover hoorde: 'Innemen zal ik het, al waren de muren van ijzer', waarop Leeuwenhart geantwoord zou hebben: 'Houden zal ik het, al waren de muren van boter!' Het bouwwerk, dat de toegang tot Normandië verdedigde, werd desalniettemin in 1204, na een belegering van acht maanden, ingenomen door de koning; drie maanden later zou Rouen zich overgeven en was het lot van het 'Normandië der hertogen' bezegeld. Later zou Hendrik IV het kasteel gedeeltelijk laten afbreken.

Vanaf de ruime parkeerplaats heb je een schitterend zicht op de muren en de ronde toren van de ruïne, maar ook op Les Andelys, het groene landschap, de eilandjes en boten in de Seine en de kalkrotsen langs de oever van de rivier. Vooral met kinderen is het leuk klauteren en dwalen langs en door de grote ruïne.

Vanuit Les Andelys is het niet al te ver (35 km) naar de hoofdstad van deze streek (Vexin Normand): Gisors. Dit stadje wordt geheel beheerst door een enorme vesting, het **Château de Gisors**, in 1097 gebouwd door Willem II Rufus, koning van Engeland, zoon van Willem de Veroveraar. Het grote bouwwerk, dat in de loop der eeuwen natuurlijk regelmatig van eigenaar veranderde maar toch goed bewaard gebleven is, is een van de mooiste voorbeelden van het militaire bouwen in Normandië in de 11de en 12de eeuw.

Huis en tuin van Monet in Giverny.

DEPARTEMENT EURE

Wie via Parijs of Beauvais naar Normandië reist (of via Rouen, zie daarvoor het vorige hoofdstuk), komt allereerst in het departement Eure. De vallei van de Eure, tussen Louviers en Dreux, is lieflijk. Maar de hoofdattractie ligt net aan de overzijde van de Seine: de tuinen van Monet in Giverny.

Jardins de Claude Monet

In 1980 werd in **Giverny**, in het dal van de Epte, het huis van de impressionistische schilder **Claude Monet** (1840–1926) heropend met diens gerestaureerde meubelen en huishoudelijke voorwerpen van rond 1900. Ook de droomtuin werd hersteld, die Monet telkens inspireerde tot nieuwe schilderijen, zoals de doeken met waterlelies (*Nymphéas*), die nu een vaste plek hebben in de Orangerie in Parijs en andere musea verspreid over de hele wereld. Bij een bezoek aan de tuinen zie je de waterlelievijver met het iconische groene bruggetje en het bootje. Onder grote bogen staan de weelderige proeftuinen er 's zomers uiterst kleurrijk bij en voor het roze huis met de groene luiken vormen de meerkleurige geraniums een pointillistisch palet. Oude Japanse prenten, die Monet in Amsterdam voor een prikje had gekocht en waarmee hij de muren had behangen, werden teruggevonden. Voordat ze populair werden als verzamelobject – en inspiratiebron voor tal van impressionistische kunstenaars – gebruikten winkeliers de prenten soms als inpakpapier.

Al in Monets tijd werd Giverny een trekpleister voor liefhebbers en schilders van over de hele wereld, vooral uit Amerika; velen vestigden zich er voor korte of langere tijd.

In de Rue Claude Monet is het **Musée des impressionismes Giverny** gewijd aan het impressionisme in brede zin. Dat wil zeggen dat er naast de bekende items ook aandacht besteed wordt aan de voorlopers ervan en aan de rol van deze stroming rond de eeuwwisseling, na de Tweede Wereldoorlog en in de eigentijdse kunst.

- MAISON & JARDINS DE CLAUDE MONET GIVERNY, claudemonetgiverny.fr
- MUSÉE DES IMPRESSIONNISMES GIVERNY, mdig.fr

Château de Bizy

Vermeldenswaard is ook het grote Château de Bizy, net buiten Vernon, dat vanaf 1740 werd gebouwd voor maarschalk de Belle-Isle (Charles-Louis-Auguste Fouquet, graaf van Belle-Isle), kleinzoon van Fouquet. Het kasteel zelf en het interieur, alleen met gids te bezoeken, geven een interessant beeld van de stijlvolle classicistische cultuur van de late 18de en vroege 19de eeuw. Het park werd in de 18de eeuw aangelegd door Garnier d'Isle en in de 19de eeuw herbeplant door koning Lodewijk Filips, ooit bewoner van het kasteel. Huidige eigenaresse is Madame Vergé, geboren als Isabella Suchet d'Albufera, directe nazaat van maarschalk Suchet, die vooral op de slagvelden bij Ulm, Austerlitz, Jena, Saragossa en Valencia zijn sporen verdiende, waaronder geruime tijd onder Napoleon. Er is een theesalon, maar picknicken is in het park ook toegestaan.

- CHÂTEAU DE BIZY, chateaudebizy.com

Évreux

De administratieve en religieuze hoofdstad van de Eure, Évreux, ligt aan de Iton, een zijrivier van de Eure, die dwars door de stad loopt. Langs het water kun je leuk wandelen, vooral in de buurt van de resten van de Frans-Romeinse stadswallen. De grootse kathedraal **Notre-Dame** heeft een voorgevel met twee torens vol beeldhouwwerk, zuiltjes, nissen en waterspuwers; een vierkante vieringtoren met opengewerkte spits, klassiekgotische zijkanten en een rijk bewerkt noordportaal. Het hoge, stijlvolle interieur heeft een middenschip met romaanse bogen; een transept met prachtige roosvensters en rijk beeldhouwwerk; een kooromgang met houten afsluitingen in renaissancestijl voor de kapellen en schitterende ramen in die kapellen. Let vooral op de prachtige ramen van de apsiskapel, gewijd aan de Moeder Gods: er staat een 15de-eeuws Mariabeeld op het altaar.

Het **Musée d'Art, Histoire et Archéologie** naast de kerk, het vroegere bisschoppelijk paleis, is heel smaakvol ingericht en een bezoek dubbel en dwars waard. In het bijzonder de vroegere kapittelzaal met archeologische collecties uit de middeleeuwen en renaissance is prachtig, net als de archeologische zaal in de kelder.

tracties. Je kunt er flaneren, maar ook lekker eten op de terrassen. Aan de Rue Général Leclerc, achter de boulevard staat de 19de-eeuwse Villa Montebello, met een tentoonstelling over de badcultuur in vroeger tijden en met werken van de kunstenaarskolonie van Trouville. Aan weerszijden van de Touques steekt een lange houten wandelpier in zee, tot aan het vuurtorentje. Bij het Office de Tourisme zijn routes verkrijgbaar langs prachtige huizen en andere bouwwerken uit het eind van de 19de eeuw. Het kronkelende riviertje de Touques laat zich heel mooi met kajaks verkennen, daarvoor is een geschikt 8 km lang parcours. Ervaren kajakkers kunnen daarnaast met een gids op pad voor een tochtje op zee langs de Falaises des Roches Noires.

> > OT TROUVILLE, trouvillesurmer.org

> > CONCEPT SPORT EMOTION, conceptsportemotion.com

Deauville

Deauville ligt aan de andere kant van het riviertje de Touques en is een badplaats met internationale faam, met brede lanen, prachtige villa's, luxehotels en elk denkbaar vermaak voor een veeleisend publiek. In het oude centrum staat een schitterende markthal; de kramen waaieren op dinsdag-, vrijdag-, zaterdag- en zondagochtend daarbij uit naar aangrenzende straten. Langs het brede zandstrand loopt tussen centrum en de jachthaven de Promenade des Planches, met bars, terrassen, badhokjes en luxewinkeltjes. Hier flaneert het chique publiek op mooie zomeravonden. Aan de Boulevard Eugène Cornuché staan fotogenieke villa's en hotels en het casino als centrum van het nachtleven.

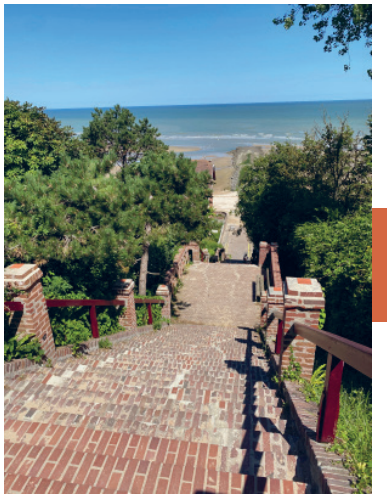
Omgeving Deauville

In het achterland van Deauville en Trouville, aan beide zijden van het riviertje de Touques, kun je leuke uitstapjes maken: naar de Mont Canisy, een 112 m hoge heuvel met een mooi kustpanorama, naar de kloosterruïnes van Saint-Arnoult, het landelijke Normandische dorpje Tourgeville of naar de resten van een kasteel van de nakomelingen van Willem de Veroveraar in Bonneville-sur-Touques. Behalve de markt van Deauville is de enorme brocante- en interieurwinkel Harmonie du Logis in Bonneville-sur-Touques een paradijs voor kijk-of-koopliefhebbers.

Leuke badplaatsjes

Op weg naar Caen kom je langs campings en leuke badplaatsjes: het kleine **Bénerville-sur-Mer**, het aardige **Blonville-sur-Mer**, Villers-sur-Mer met een lange boulevard en een rij witte badhokjes op het strand. Heel interessant om te bezoeken hier is het centrum **Paléospace l'Odyssée**, vlak bij het strand. Het centrum gaat in op de kustflora en -fauna, laat dinosaurier- en andere fossielen zien die in de directe omgeving zijn aangetroffen en organiseert excursies waarbij daarnaar gezocht wordt. Omdat de Greenwich- of nulmeridiaan door Villers-sur-Mer loopt, wordt ook daarover veel informatie gegeven: er is een collectie van oude meetinstrumenten waarmee wetenschappers in de 18de en 19de eeuw al die dingen ontdekten die nu zo vanzelfsprekend lijken. Ook is er een planetarium.

> PALÉOSPACE L'ODYSSÉE, paleospace-villers.fr

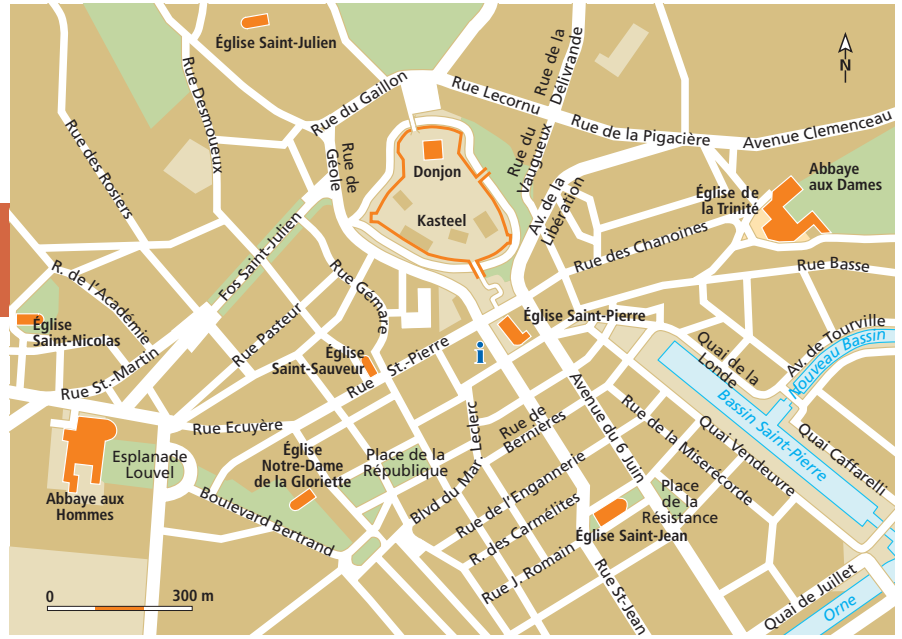
De '100 trappen' van Houlgate.

De **Falaises des Vaches Noires** ('Zwarte koeienkliffen'), die er zo eigenaardig uitzien, zijn een rotspartij van kalk en mergel, doorsneden door kleine ravijnen die gevormd werden door het water dat van het plateau van de Auge naar beneden komt. Beneden holt de zee de rotsen uit; boven wordt de kalklaag door erosie aangetast. Grote blokken zijn naar beneden gekomen; deze met wier bedekte bonken zijn de 'zwarte koeien'. Je kunt ze bij laag water via het strand bereiken, vanuit **Villers-sur-Mer** of **Houlgate**; tussen beide plaatsen rijdt in de zomer een gratis navette. Bij Auberville voert een rondwandeling Falaises des Vaches Noires (1,7 km) boven de klif door bosjes en kruidig grasland; je treedt er in de voetsporen van Georges Sand die 12 verhaaltjes over de rotsen schreef voor haar kleinkinderen. De strandafgangen zijn in verband met erosiegevaar gesloten.

Houlgate is een aardige plaats met mooie huizen uit de belle époque en geregeld zijn er evenementen die naar de periode rond 1900 terugvoeren. Tijdens de zomermaanden kun je een openbare fototentoonstelling zien op de boulevard en het strand, met foto's door professionele vrouwelijke fotografen die dringende maatschappelijke thema's voor het voetlicht brengen. Als je nog een extra wandeldoel zoekt, loop dan omhoog over de '100 treden van Houlgate' naar de oriëntatietafel bij de Route de Corniche.

Dives heeft een jachthaven en een vissershaven. Rond de 11de–14de-eeuwse kerk Notre-Dame ligt het oude centrum. Als je door het kerkportaal naar boven kijkt, zie je een groot vierkant met daarop de namen van de edelen die in 1066 met Willem I van Normandië ('De Veroveraar') naar Engeland overstaken: in de nu verzande haven van Dives begon de vloot van 50.000 man aan de overtocht.

Cabourg is een bijzonder aardig badplaatsje met een mooi zandstrand, een verrukkelijke brede zwembaai, een lange, hooggelegen boulevard met

Caen

serie rotsbogen bij Étretat. Het **Musée de Normandie** is vooral de moeite waard voor wie geïnteresseerd is in de archeologie, etnografie, geschiedenis en tradities van Normandië, met extra aandacht voor faience, houtbewerking en ciderproductie.

- MUSÉE DES BEAUX-ARTS, mba.caen.fr
- MUSÉE DE NORMANDIE, musee-de-normandie.caen.fr

Abbaye aux Hommes

In 1050 trouwde Willem de Veroveraar met zijn achternicht Mathilde van Vlaanderen. De paus had Willem hiervoor, vanwege de bloedverwantschap, eerst in de ban gedaan, maar na de interventie van Lanfranc (zie kader p. 121) gaf hij toch toestemming voor het huwelijk. Als dank daarvoor bouwde Willem een benedictijnenabdij, de Abbaye aux Hommes, en Mathilde een abdij voor benedictinessen, de Abbaye aux Dames.

De mannenabdij doet nu dienst als stadhuis. Trappenhuis, refter, kloosterhof en kapittelzaal zijn een bezoek waard. Het langgerekte gele gebouw van drie verdiepingen hoog en met prachtige bloemperken ervoor staat tegen de abdijkerk – nu parochiekerk – die in 1077 werd voltooid. De kerk is een romaans pronkstuk met een vroeggotisch koor. De sobere voorgevel heeft twee vierkante torens met aan de voet van de hoge spitsen een aantal kleine torentjes.

Statig trappenhuis in de bijgebouwen van de Abbaye aux Dames, met restanten uit de kloostertijd maar ook kunstobjecten van later datum.

De machtige ruimte heeft hoge gewelven; een middenschip van drie verdiepingen; mooie gewelfribben en kapitelen; zware zuilen, vooral de vier die de forse vieringtoren dragen; en een kooromgang met gebrandschilderde ramen en smeedijzeren hekken. Een tegel in het koor met de vermelding van de dood van Willem de Veroveraar in 1087 geeft de plaats aan waar zijn graftombe stond; deze werd door de hugenoten verbrijzeld en zijn beenderen werden verspreid; onder de tegel zou zich nog slechts een dijbeen bevinden.

- ABBAYE AUX HOMMES, caen.fr

Kerkelijk centrum

Tussen de beide abdijen ligt het winkelgebied van Caen en passeer je een paar interessante kerken. De **Saint-Nicolas** heeft een romaans grondplan en stijlelementen. De **Notre-Dame-de-la-Glorietta** is een schoolvoorbeeld van een barokke jezuïetenkerk. Na de kerksluiting aan het eind van de 18de eeuw deed de gotisch-renaissancistische **Saint-Sauveur** dienst als graan- en botermarkt. De toren van de **Saint-Pierre** dateert van de 14de eeuw, het schip van 1-2 eeuwen later. Na 1944 kreeg de kerk een nieuwe

West-Normandië

Manche is het meest westelijke departement van Normandië. Het noordelijkste deel – het schiereiland Cotentin – steekt uit in het Kanaal, in de richting van Engeland, en heeft dan ook Engelse trekjes: glooiende hellingen, begroeide muurtjes, heggetjes en natuurlijk de nodige wolken. Een klein uitstapje naar Engeland is van hieruit dan ook snel geregeld: de Kanaaleilanden Jersey en Guernsey liggen vlakbij. Aan de westkant liggen zandstranden, met slaperige badplaatsjes. De grootste trekker van dit gebied ligt echter in het zuiden, tegen Bretagne aan: de Mont-Saint-Michel. Deze uit de zee oprijzende bezienswaardigheid begon zijn bestaan in de 8ste eeuw als een rots met een kapelletje erop. Nu is het een van de drukst bezochte monumenten van Frankrijk en staat de berg ingeschreven op de Werelderfgoedlijst van Unesco.

< Een (schier)eilandberg met Mont-Saint-Michel: een bijzonder klooster-complex – de weg ernaartoe is minstens zo belangrijk als het doel.

6

De abdij van La Lucerne.

Wonder van het westen

Door de spectaculaire ligging wordt het klooster op de berg La Merveille genoemd: het wonder. Vanuit de verte lijkt de Mont-Saint-Michel een beetje op een piramide, oprijzend uit de zee, de zandvlakten en slibvelden die er nog zijn. De granietrots is 80 m hoog en heeft een omtrek van 900 m. Het beeld op de kerktoren van Michaël, de overwinnaar van Satan, bevindt zich 152 m boven zee. Rond de voet van de berg staan zware muren met schietgaten en halfronde torens. Achter de muren is het pad naar de kerk omzoomd door een toeristisch domein: oude pandjes met logies, eetgelegenheden en winkeltjes. Toen op deze plek rond 700 de eerste kerk werd gebouwd, door de heilige Aubert – bisschop van Avranches, was hier een door bos omringde heuvel. Enkele jaren later kwam de heuvel na een stormvloed in zee te liggen. Tip voor wie met kinderen naar Mont-Saint-Michel gaat: *Het verloren zwaard* (Suske en Wiske) speelt zich hier af…

Zand, water en slib

Het wad rond de Mont was in de loop der eeuwen flink aangeslibd; er groeiden zoutplantjes en er graasden schapen. Alleen bij springvloed werd de berg nog geheel door water omspoeld, dat wil zeggen bijna geheel, want er ligt sinds 1879 een dijk die de verbinding met het vasteland vormt.
Maar sinds 2013 wordt Mont-Saint-Michel weer tweemaal dagelijks omringd door water – hoewel de toegangsdijk droog blijft. Daartoe is een

Mont-Saint-Michel.

nieuwe dam aangelegd in de monding van de rivier de Cuesnon, die westelijk van de berg in zee uitmondt. In de dam zitten schuiven die pas opengaan als er voldoende water in de rivier is gestroomd tijdens hoogwater. Het water stroomt dan met kracht terug de zee in, neemt de zand- en slibdeeltjes mee, die tijdens opkomend water vóór de dam werden tegengehouden, en voert ze ver weg. De bedoeling is dat zo het slib wordt afgevoerd en dat er zich geen nieuwe lagen slib kunnen vormen.
In een aantal informatiecentra langs de oevers van de baai van de Mont-Saint-Michel vind je verschillende details over het geologisch ontstaan van de baai en de berg, over de natuurlijke situatie en de ecosystemen, over oude woonvormen, over de oester- en mosselcultuur. Ga altijd met een gids op pad!

> MAISON DE LA BAIE, maison-baie.com

Bezoek aan Mont-Saint-Michel

Tegenwoordig is de Mont een van de drukst bezochte bezienswaardigheden van Frankrijk. Een uitgestrekt parkeerterrein ligt op het vasteland; daar is ook het bezoekerscentrum en vertrekken gratis navettes voor wie de circa 45 minuten lopen (tevens fietspad) naar de berg te veel is. Voor toegang tot de abdij koop je een entreeticket, het eiland zelf is gratis toegankelijk. De aanblik van het abdij-eiland omgeven door zand en water is indrukwekkend. Bij laagwater kun je behalve over de dijk een parallelpad door de polder nemen. Op het eiland moeten alle bezoekers door de vrij smalle Grande Rue,

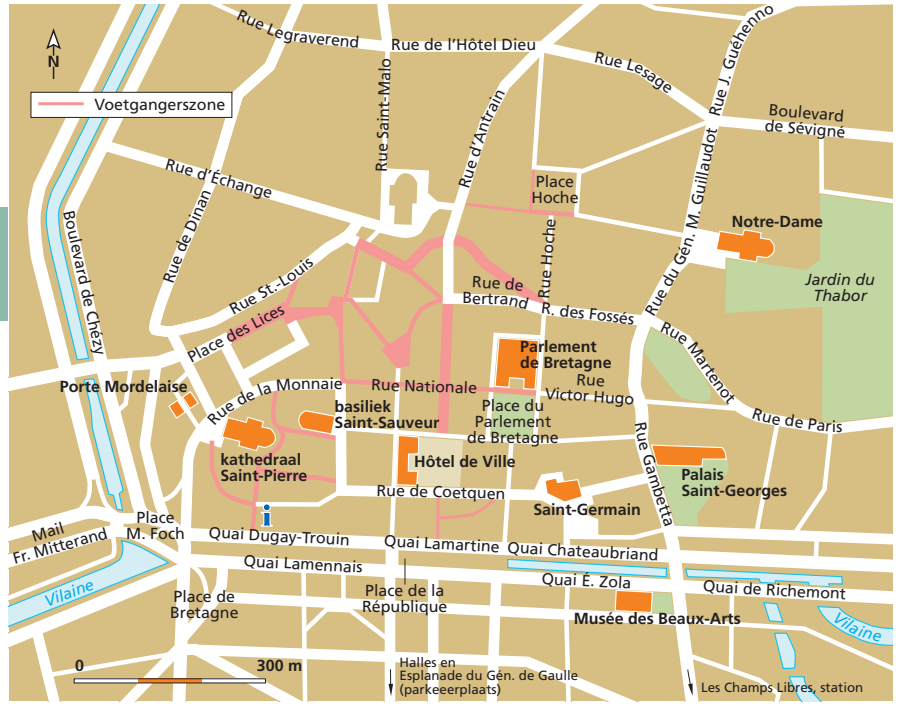

Noordoost-Bretagne

Zolang je niet over het water komt, zul je Bretagne meestal binnenkomen vanuit het oosten, vanuit Caen of Le Mans. In dit hoofdstuk wordt het oostelijke en noordoostelijke deel van Bretagne beschreven, van noord naar zuid. De variatie aan interessante plekken is groot. Aan de noordkant, langs de kust, tref je in plaatsjes als Cancale en Le Vivier heerlijke oesters en mosselen aan. In de ommuurde binnensteden van Saint-Malo en van het meer landinwaarts gelegen Vitré is de middeleeuwse sfeer nog bijna voelbaar, terwijl Rennes een moderne, levendige stad is, met drukke winkelstraten en gezellige pleinen. Verder zijn er in de omgeving een aantal mooie kastelen te bezoeken, waarvan dat van Les Rochers-Sévigné bij liefhebbers van literatuur bekend is vanwege de brieven die Madame de Sévigné er schreef.

< Dinan, het middeleeuwse, fameuze steile straatje: de Rue du Jerzual.

8

Rennes

lantaarn erop, tegen de muur een uurwerk en aan weerszijden van de toren een vleugel van drie verdiepingen. Het halfronde theater, tegenover het stadhuis, sluit aan bij een arcadegalerij met winkeltjes.

Parlement de Bretagne

Vlak bij het theater, aan de Place du Parlement de Bretagne met zijn statige gebouwen, staat het prachtige Palais du Parlement de Bretagne. Het dateert van 1655 en was het opperste gerechtshof van Bretagne, dat ook wetgevende en politieke macht bezat. De bouw werd bekostigd uit belastingen op wijn en cider; het was het eerste stenen gebouw in een stad vol houten huizen. De bijna 50 m lange gevel heeft twee naar voren springende vleugels en boven de ingang vier Ionische zuilen en een zonnewijzer. Franse lelies sieren het hoge dak. Binnen zijn een paar prachtige zalen te bezoeken, zoals de Grand' Chambre, de vroegere zittingszaal van het parlement, met rijk schilder- en beeldhouwwerk en mooie wandtapijten.

» PALAIS DU PARLEMENT DE BRETAGNE, tourisme-rennes.com

Rue en Palais Saint-Georges

Vanaf de Place du Parlement de Bretagne loopt de gezellig drukke Rue Saint-Georges naar het Palais Saint-Georges. Het Palais is een oude benedictijnerabdij uit de 17de eeuw. De regelmatige voorgevel met arcaden en de tuin ervoor zijn een lust voor het oog. Erachter ligt het art-decozwembad Saint-Georges uit 1925, met een prachtige gevel.

Het voetgangersgebied van Rennes, de Rue d'Estrées, met een speelse aankleding die koelte brengt op warme dagen.

Basiliek Saint-Sauveur

De straat langs het stadhuis leidt naar de 17de-eeuwse basiliek Saint-Sauveur. Deze heeft een eenvoudige renaissancegevel met een korte toren, een smeedijzeren preekstoel en een hoog altaar onder een verguld baldakijn. Het schilderij achter in de kerk bij de doopvont beeldt de stadsbrand van 1720 uit.

In een kapel, rechts, staat het beeld van Notre-Dame-des-Miracles: Maria met haar kind op schoot, beiden aangekleed en gekroond. Een onverwachte poging van de Engelsen in 1357 om de stad binnen te dringen mislukte, want de mensen werden gewaarschuwd doordat het beeld naar de bedreigde plaats wees en doordat de kaarsen gingen branden en de klok ging luiden.

Kathedraal Saint-Pierre

Het smalle straatje links van de basiliek brengt je na 100 m bij de vaak verbouwde kathedraal Saint-Pierre met zijn voorname interieur. Je vindt er twee rijen gladde ronde zuilen met Ionische kapitelen, een verguld en beschilderd tongewelf, muurschilderingen in de kooromgang, een Vlaams altaarschilderij uit de 15de eeuw met voorstellingen uit het leven van de illustere Maria en verscheidene monumenten van bisschoppen van Rennes, onder meer de glazen schrijn met de liggende bisschop Amand uit de 5de eeuw.

Vieux Rennes

In de smalle straatjes bij de kathedraal staan 16de-eeuwse patriciërshuizen met mooie erkers en oude vakwerkhuizen waarin nu kunstambachten